

Warszawa, dnia 19 lutego 2021 r.

BAS-WAP-2587/20

Pan Poseł
Sławomir Jan Piechota
Przewodniczący Komisji
do Spraw Petycji

Opinia prawna

dotycząca petycji nr BKSP-144-IX-239/20 w sprawie zmiany Kodeksu cywilnego w zakresie rozszerzenia katalogu okoliczności wyłączających odpowiedzialność za wyrządzoną szkodę

I. Treść i cel petycji

Petycja nr 144-IX-239/20 została wniesiona w interesie publicznym. Przedmiotem petycji jest żądanie dokonania zmiany ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny¹, poprzez dodanie po art. 423 przepisu art. 423¹ w brzmieniu: „Kto nie podlega karze za działanie z przekroczeniem obrony koniecznej, ten nie jest odpowiedzialny za szkodę wyrządzoną napastnikowi”.

Jak wskazuje Autor petycji, podając m.in. brzmienie art. 25 § 2a ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny² „o ile przesłanki obrony koniecznej ułożone są w prawie cywilnym analogicznie do art. 25 § 1 k.k., o tyle – odmiennie niż to przewiduje prawo karne – prawo cywilne w ogólne nie przewiduje szczególnych rozwiązań dotyczących przekroczenia granic obrony koniecznej”. Wnioskodawca uzasadnia dalej, że „Przekroczenie granic obrony koniecznej i stosowanie art. 25 § 2a k.k. powoduje bezkarność na gruncie prawa karnego (art. 17 § 1 pkt 4 k.p.k.). Taki czyn pozostaje jednak czynem zakazanym przez normy cywilnoprawne. *Uchylenie karalności przestępstwa popełnionego w razie przekroczenia granic obrony koniecznej (art. 25 § 2a k.k.), nie dotyczy bezprawności, a to właśnie ten element odpowiada za to, co jest dozwolone prawem, a co jest tym prawem zakazane.* (Kamil Siwek, O art.

¹ T.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.; dalej jako: „Kodeks cywilny” lub „k.c.”.

² T.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1444 ze zm.; dalej jako: „Kodeks karny” lub „k.k.”.

25 § 2a Kodeksu karnego – krytycznie, Przegląd Sądowy 6/2018)” (...). Słuszne jest twierdzenie, że uchylenie karalności czynu popełnionego w ramach przekroczenia granic obrony koniecznej (art. 25 § 2a k.k.) nie poszerza granic obrony koniecznej. Ktoś kto przekroczy granice obrony koniecznej (art. 25 § 1 k.k.) i znajdzie wobec niego zastosowanie art. 25 § 2a k.k. nie będzie podlegał karze. **Niestety ktoś taki może podlegać odpowiedzialności przed sądem cywilnym za szkodę, w rozumieniu przepisów prawa cywilnego”.**

W ocenie Wnioskodawcy: „Trzeba jednak rozwiązać problem polegający na tym, że broniący się nie będzie karany na podstawie kodeksu karnego, ale będzie odpowiadał finansowo, czyli będzie karany cywilnie”. W konsekwencji Autor petycji wskazuje, że: „aby zlikwidować zaprezentowany problem, prostym rozwiązaniem jest zmiana kodeksu cywilnego poprzez dodanie po przepisie regulującym działanie w obronie koniecznej (art. 423 k.c.), przepisu regulującego działanie z przekroczeniem granic obrony koniecznej w sytuacji gdy sprawca czynu nie podlega karze w postępowaniu karnym”. Jak podkreśla, konsekwencja cywilnoprawna dla osoby niekaranej za przekroczenie obrony koniecznej powinna być taka sama jak dla osoby działającej w obronie koniecznej.

II. Czy petycja mieści się w zakresie zadań i kompetencji adresata petycji (art. 2 ust. 3 ustawy o petycjach)?

Petycja dotyczy zmiany ustawy przez Sejm. Zgodnie z art. 95 ust. 1 Konstytucji RP władzę ustawodawczą w Rzeczypospolitej Polskiej sprawują Sejm i Senat. Natomiast stosownie do art. 118 ust. 1 Konstytucji RP inicjatywa ustawodawcza przysługuje m.in. posłom. Artykuł 32 ust. 2 Regulaminu Sejmu, w związku z art. 112 Konstytucji RP, precyzuje, że poselskie projekty ustaw mogą być wnoszone przez komisje sejmowe lub grupę co najmniej 15 posłów podpisujących projekt. Uwzględniając powyższe należy uznać, iż petycja mieści się w zakresie zadań i kompetencji Sejmu.

III. Wymogi formalne (art. 4 ust. 1 i 2 ustawy o petycjach)

Petycja spełnia wymogi formalne określone w art. 4 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 11 lipca 2014 r. o petycjach (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 870).

IV. Kwestie, które ekspert uznaje za istotne w związku z petycją

Zgodnie z art. 423 k.c. „Kto działa w obronie koniecznej, odpierając bezpośredni i bezprawny zamach na jakiegokolwiek dobro własne lub innej osoby, ten nie jest odpowiedzialny za szkodę wyrządzoną napastnikowi”.

Do przesłanek obrony koniecznej na gruncie Kodeksu cywilnego należy:

- bezpośredni i bezprawny zamach – a więc zachowanie człowieka prowadzące niebezpieczeństwo dla dobra chronionego przez prawo, sprzeczne z szeroko ujmowanym porządkiem prawnym (w tym także z zasadami współżycia społecznego)³. Jak wskazał Sąd Apelacyjny w Szczecinie z dnia 12 czerwca 2003 r. „Czyn sprawcy stanowi odparcie zamachu, jeżeli ma charakter celowy: przeciwstawia się zachowaniu napastnika, które narusza lub grozi naruszeniem dóbr prawnie chronionych (majątkowych, osobistych), należących do sprawcy lub innej osoby (poza napastnikiem) i to bez względu na wartość tych dóbr. Zamach napastnika powinien być bezprawny, to znaczy, że chodzi o zachowanie człowieka sprzeczne z prawem lub zasadami współżycia społecznego. Dotyczy to także przypadków, gdy napastnik użył do zamachu rzeczy lub zwierząt”⁴.

- obrona, która jest konieczna, a także współmierna do niebezpieczeństwa zamachu. Obrona zatem musi być niezbędnym środkiem do odparcia zamachu, a zatem w ramach okoliczności konkretnej sprawy należy dokonać oceny, czy nie doszło do przekroczenia granic obrony koniecznej⁵. Jak wskazuje się w orzecznictwie „Posiadacz działający w obronie koniecznej może w razie potrzeby zaatakować osobę dokonującą zamachu i zastosować względem niej niezbędną przemoc, nawet jeżeli dobro chronione przez posiadacza przedstawia mniejszą wartość w porównaniu z dobrem zagrożonym zniszczeniem lub uszkodzeniem w obronie koniecznej”⁶. Ponadto „Nie usprawiedliwia zarzutu przekroczenia granic obrony koniecznej samo tylko przeciwstawienie doznanych przez napastnika obrażeń ciała brakowi takich obrażeń u osób odpierających napaść”⁷.

³ M. Wałachowska, art. 423 [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353-534)*, M. Frasz, M. Habdas (red.), Warszawa 2018, LEX.

⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 12 czerwca 2013 r., I ACa 164/13, LEX nr 1416341.

⁵ M. Wałachowska, op.cit., LEX.

⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 maja 1985 r., I CR 152/85, OSNC 1986, nr 7-8, poz. 119.

⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 marca 2005 r., II CK 533/04, LEX nr 380989.

Wobec powyższego, działanie osoby w ramach obrony koniecznej będzie powodować brak bezprawności czynu, a w konsekwencji, zgodnie z art. 423 k.c., także brak odpowiedzialności za wyrządzoną szkodę.

Kontratyp w postaci obrony koniecznej unormowany jest także w prawie karnym, albowiem zgodnie z art. 25 § 1 k.k.: „Nie popełnia przestępstwa, kto w obronie koniecznej odpiera bezpośredni, bezprawny zamach na jakiegokolwiek dobro chronione prawem”. Niemniej, pomimo że art. 423 k.c. koresponduje z art. 25 § 1 k.k., to zarówno w doktrynie jak i orzecznictwie wskazuje się, że pojęcie obrony koniecznej w prawie cywilnym oraz w prawie karnym nie pokrywają się w pełni, a co za tym idzie – „uznanie przez sąd karny danego czynu za dokonany w obronie koniecznej nie przesądza, że nie stanowi on deliktu cywilnego”⁸. Ponadto, w przeciwieństwie do art. 25 k.k. i rozwiązań przyjętych w art. 25 § 2 i 2a k.k., art. 423 Kodeksu cywilnego nie przewiduje regulacji odnoszących się do przypadków przekroczenia granic obrony koniecznej. Jak podkreśla P. Banaszyk: „przekroczenie granicy obrony koniecznej powoduje niemożliwość wyłączenia bezprawności sprawcy szkody i tym samym uzasadnia jego odpowiedzialność cywilną”⁹. Na kanwie wyroku z dnia 18 września 1991 r. Sąd Apelacyjny w Poznaniu uznał, że „Tylko osoba działająca w obronie koniecznej nie odpowiada za szkodę wyrządzoną napastnikowi. Fakt, że pozwanemu - w związku z pobiciem przezeń powoda, przy przyjęciu jednak działania z przekroczeniem granic obrony koniecznej - nie wymierzono kary, nie wyłącza jego odpowiedzialności cywilnej za ujemne w zdrowiu powoda wynikłe stąd trwałe skutki”¹⁰.

O tym, czy w danych okolicznościach faktycznych na gruncie przepisów prawa cywilnego doszło do działania w ramach obrony koniecznej (a więc obrona była usprawiedliwiona) lub też do jej przekroczenia decydujące znaczenie będą mieć przede wszystkim zasady współżycia społecznego¹¹. W przypadku stwierdzenia przekroczenia granic obrony koniecznej, odpowiedzialność za wyrządzoną szkodę

⁸ J. Gudowski, G. Bieniek, art. 423 [w:] T. Bielska-Sobkowicz, H. Ciepla, M. Sychowicz, R. Trzaskowski, T. Wiśniewski, C. Żuławska, J. Gudowski, G. Bieniek, *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna, wyd. II*, Warszawa 2018, LEX.; orzeczenie SN z dnia 8 listopada 1927 r., IC 1101/26, *Gazeta Sądowa Warszawska* 1928, nr 11, s. 169

⁹ P. Banaszyk, art. 423 [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. T. I. Komentarz. Art. 1–449*¹⁰, Wyd. 10, Warszawa 2020, Legalis.

¹⁰ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 18 września 1991 r., I Acr 344/91, *Wok.* 1992, Nr 1, s. 26

¹¹ P. Banaszyk, op.cit. Legalis; a także: J. Gudowski, G. Bieniek, art. 423 [w:] T. Bielska-Sobkowicz, H. Ciepla, M. Sychowicz, R. Trzaskowski, T. Wiśniewski, C. Żuławska, J. Gudowski, G. Bieniek, *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna, wyd. II*, Warszawa 2018.

oparta będzie na zasadach ogólnych. W takiej sytuacji dopuszcza się możliwość zastosowania art. 362 k.c., zgodnie z którym „Jeżeli poszkodowany przyczynił się do powstania lub zwiększenia szkody, obowiązek jej naprawienia ulega odpowiedniemu zmniejszeniu stosownie do okoliczności, a zwłaszcza do stopnia winy obu stron”. W konsekwencji, przy zastosowaniu ww. przepisu będzie mogło dojść do obniżenia należnego odszkodowania od broniącego się (odpierającego zamach) sprawcy wyrządzonej szkody, który swoim zachowaniem przekroczył granice obrony koniecznej - z uwagi uwzględnienia faktu przyczynienia się poszkodowanego do powstania tej szkody¹².

Przedmiotem opiniowanej petycji jest dokonanie zmiany Kodeksu cywilnego, polegającej na dodaniu „przepisu regulującego działanie z przekroczeniem granic obrony koniecznej w sytuacji gdy sprawca czynu nie podlega karze w postępowaniu karnym”. W ocenie Wnioskodawcy „Konsekwencja cywilnoprawna dla osoby niekaranej za przekroczenie obrony koniecznej powinna być taka sama jak dla osoby działającej w obronie koniecznej”.

Niemniej należy podkreślić, że nie każdy czyn niedozwolony w prawie cywilnym będzie rodzić odpowiedzialność na gruncie innych dziedzin prawa i odwrotnie. W doktrynie podkreśla się, że odpowiedzialność cywilna może zaistnieć pomimo braku podstaw do stwierdzenia popełnienia przestępstwa w prawie karnym. Co do zasady odpowiedzialność cywilna ma szerszy zakres od odpowiedzialności karnej, co wynika m.in. z zasady *nullum crimen sine lege*, jak również z funkcji pełnionych przez obie dziedziny prawa, czy niejednolitego pojęcia bezprawności w każdej z tych dziedzin¹³. Co za tym idzie, w orzecznictwie jednolicie przyjmuje się, że wyłącznie osoba działająca w ramach obrony koniecznej z art. 423 k.c. nie odpowiada za wyrządzoną szkodę. Przyjęcie przez sąd karny działania osoby z przekroczeniem granic obrony koniecznej i nie wymierzenie jej kary – nie wyłącza jej cywilnej odpowiedzialności deliktowej¹⁴. Jak wskazuje K. Siwek „[p]rzekroczenie granic obrony koniecznej, nawet jeśli łączy się z bezkarnością w sferze prawa karnego, to nadal pozostaje czynem zakazanym przez system prawny (normy cywilnoprawne)”¹⁵.

¹² J. Kuźmicka-Sulikowska, *Zasady odpowiedzialności deliktowej*, s. 101

¹³ M. Wałachowska, art. 415 [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353-534)*, M. Frasz, M. Habdas (red.), Warszawa 2018, LEX.

¹⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 18.09.1991 r., I ACr 344/91, Wokanda 1992, nr 1, poz. 26;

¹⁵ K. Siwek, *O art. 25 § 2a Kodeksu karnego - krytycznie*, Przegląd Sądowy 2018, nr 6, s. 17-29.

Mając zatem powyższe na uwadze – a w szczególności okoliczność, że uznanie przez sąd karny danego czynu za dokonanego w ramach przekroczenia obrony koniecznej nie będzie przesądzać jednocześnie, iż nie stanowi on deliktu cywilnego (z uwagi m.in. na różnice w instytucjach obrony koniecznej w prawie cywilnym oraz w prawie karnym) należy uznać, że propozycja legislacyjna Wnioskodawcy może budzić wątpliwości natury prawnej.

Należy również podkreślić, że proponowana w petycji nowelizacja miałaby bez wątpienia charakter systemowy. Ewentualne podjęcie nad nią prac powinno zostać poprzedzone odpowiednimi analizami i konsultacjami. Komisja do Spraw Petycji wielokrotnie wskazywała, że podejmowana przez nią inicjatywa ustawodawcza ma charakter uzupełniający w stosunku do inicjatywy poselskiej czy inicjatywy komisji resortowych i co do zasady dotyczy spraw drobnych, pojedynczych przepisów czy też niemających charakteru zmian systemowych (zob. np. posiedzenie komisji z dnia 22 lutego 2017 r., 7 marca 2017 r., 20 czerwca 2018 r.). W konsekwencji należy uznać za trafne stanowisko odmawiające podjęcia przez Komisję do Spraw Petycji prac polegających na zmianach systemowych.

V. Wnioski końcowe

Przedmiotem petycji jest postulat zmiany przepisów Kodeksu cywilnego, z uwagi na wskazaną przez Wnioskodawcę problematykę możliwości ponoszenia odpowiedzialności cywilnej za wyrządzoną szkodę przez osoby, które pomimo uznania przez sąd karny ich działania w ramach przekroczenia granic obrony koniecznej (np. z art. 25 § 2a k.k.) nie podlegają karze. Przedstawione w petycji propozycje mieszczą się w zakresie swobody regulacyjnej ustawodawcy, a ich analiza prowadzi do wniosku, że oparte zostały na trafnym rozpoznaniu obowiązującego stanu prawnego.

Niemniej należy wskazać, że przedstawiona w petycji zmiana nie ma charakteru „punktowego”, lecz stanowi zmianę o charakterze systemowym i rzutuje na dotychczasowo przyjęte konstrukcje. Ewentualne podjęcie nad nimi prac powinno zostać poprzedzone odpowiednimi analizami i konsultacjami. Ponadto, proponowana w petycji zmiana odnosi się do przepisów Kodeksu cywilnego. Ustawy o randze kodeksowej mają natomiast podstawowe znaczenie dla określonej gałęzi prawa, a merytoryczne zmiany w tego typu ustawach powinny odzwierciedlać aktualne koncepcje i kierunki regulacji kodeksowej, które w szczególności określane są przez

Radę Ministrów. Wobec tego, w przypadku uznania zasadności propozycji Wnioskodawcy, celowe byłoby wystąpienie do Ministra Sprawiedliwości z postulatem rozważenia nowelizacji Kodeksu cywilnego w zakresie rozszerzenia katalogu okoliczności wyłączających odpowiedzialność odszkodowawczą za wyrządzoną szkodę.

Autor:

Natalia Podraza

ekspert ds. legislacji

w Biurze Analiz Sejmowych

Akceptował:

Wicedyrektor Biura Analiz Sejmowych

Jacek Krawczyk

Deskryptory bazy REX: petycja, prawo karne, kodeks karny, kodeks cywilny, odpowiedzialność cywilna.

Weryfikacja: Adam Karczmarek